

ANDRZEJ NIEWIŃSKI

IDEŁ ETOSU RYCERZA
W *LIBRO DEL ORDEN DE CABALLERÍA** RAMONA LLULLA

Wraz z rozwojem etosu rycerskiego w kontekście wypraw krzyżowych kształtuje się nowe spojrzenie na rolę rycerza. Status wojownika zyskał na znaczeniu w obliczu przekształcenia konfliktu zbrojnego o charakterze świeckim we wzniosłą walkę z nieprzyjaciółmi wiary, sankcjonowaną przez Kościół i postrzeganą jako droga do zbawienia. Apel papieża Urbana II na synodzie w Clermont (1095), w odpowiedzi na skierowaną do Kościoła katolickiego prośbę Aleksego I Komnena o pomoc w walce z Turkami, stanowił impuls do odnowy. Wzywając do odzyskania Jerozolimy

Dr hab. ANDRZEJ NIEWIŃSKI – Pracownia Wojskowo-Historyczna, Instytut Historii, Wydział Nauk Humanistycznych; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: 20-250 Lublin, Al. Raławickie 14; e-mail: niewin@kul.pl

* Warto poświęcić chwilę uwagi tytułowemu *orden* (łac. *ordo*), tłumaczonemu tradycyjnie jako zakon. Nie chodzi jednak *stricte* o zakon w znaczeniu zgromadzenia religijnego. Słowem *ordo* w starożytnym Rzymie określano grupę osób pełniących jakiś urząd (*ordo amplissimus* – rzymski senat, *ordo decurionum* – rada miasta), klasę społeczną lub grupę przedstawicieli tego samego zawodu (np. *ordo publicanorum*). Por. A. BERGER, *Encyclopedic dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1980 (reprinted), t. XLIII, s. 612. Znaczenie religijne terminu rozpowszechniło się m.in. za sprawą Tertuliana (*De exhortatione castitatis* 7,3): „differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiae auctoritas”, gdzie *ordo* oznacza stan duchowny jako różny od świeckiego (u Llulla zresztą widoczny jest wyraźny paralelizm pomiędzy stanem duchownym a stanem rycerskim). *Ordo* zakłada z jednej strony uporządkowanie, z drugiej ukierunkowanie na określony cel. W przypadku dzieła Llulla tytułowe *orden* należałoby zatem rozumieć, jako stan społeczny oraz zestaw wytycznych służących do właściwego sprawowania danej funkcji społecznej. Z drugiej strony, trzeba również patrzeć na to przez pryzmat idei zakonów militaryjnych, zrodzonej w okresie wypraw krzyżowych. Określenie *ordene* w odniesieniu do rycerstwa pojawia się również w poetyckim utworze dydaktycznym *L'Ordene de chevalerie* (ok. 1220 r.).

i wyzwolenia całej Ziemi Świętej z rąk muzułmanów, papież przytoczył przykłady okrutnego traktowania chrześcijan przez wyznawców islamu, a jednocześnie skierował ostre słowa pod adresem rycerzy, oskarżając ich o to, że atakują siebie nawzajem, uciskają słabszych, dopuszczają się grabieży i wielu niegodziwości. Ranią przy tym Kościół, którego wiernych winni byli chronić. Podkreślił, że ta droga nie prowadzi do zbawienia, a zatem ten, kto troszczy się o swoją duszę, powinien albo zrezygnować z bycia rycerzem, albo zostać rycerzem Chrystusa i udać się natychmiast z pomocą Kościołowi Wschodniemu, angażując się w walkę z niewiernymi zamiast wyządzać krzywdy współwyznawcom. Głównym zadaniem rycerzy miała odtąd być obrona wiary i Kościoła, a śmierć w walce z poganami miała zapewnić zbawienie¹.

Jak zauważa K. Komarnicki², etos mnicha wojownika powstał na początku XII wieku jako efekt przeobrażeń, na które złożyły się duchowość eschatologiczna przełomu tysiącleci i reforma gregoriańska. W ramach szeroko pojętej reformy społeczeństwa w duchu ideałów chrześcijańskich mieściły się też próby oddziaływania na kształtujące się rycerstwo. Rzymsko-germański X-wieczny pontyfikał z Moguncji zawiera opis ceremoniału poświęcenia miecza i włóczni oraz modlitwę w intencji walczących, a w XI wieku powstaje ryt pasowania na rycerza, który szybko przybrał charakter ceremonii religijnej³.

*Pochwała nowego rycerstwa*⁴ (1128-1131), napisana przez Bernarda z Clairvaux dla Hugona de Payns, wielkiego mistrza zakonu Templariuszy, to krok w kierunku utworzenia nowej, monastycznej postaci rycerstwa, która miałaby stanowić medium na takie bolączki stanu rycerskiego jak pycha, próżność, chciwość i żądza chwały. Poświęcenie się walce z poganami i ochronie udających się do Ziemi Świętej pielgrzymów dawało rycerzom szansę na pozyskanie właściwej motywacji i przezwyciężenie grzesznego postępowania w imię zaangażowania się w słuszną sprawę. Rycerz ma być przede wszystkim wojownikiem, nieustraszoną i nieugiętą, którego głównym celem jest zwycięstwo w słusznej bitwie ewentualnie honorowa śmierć.

Autor *Pochwały* zaleca umartwienie, posty i modlitwę. Rycerz ma być w nieustannej gotowości na śmierć za wiarę, nie powinien się jednak jej obawiać, albo-

¹ E. PETERS, *The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Material*, Philadelphia 1971, s. 31.

² K.F. KOMARNICKI, *Etos mnicha wojownika w kontekście teologii wojny na podstawie „Reguły Templariuszy” i „Pochwały Nowego Rycerstwa” św. Bernarda z Clairvaux*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 12(2), 2013, s. 197-218.

³ Tamże, s. 199.

⁴ BERNARD Z CLAIRVAUX, *Pochwała nowego rycerstwa*, tłum. I. Kowalska-Nawrocka, Zabrze-Tarnowskie Góry 2012.

wiem „rycerze Chrystusa walczą w pełni bezpieczni w bojach ich Pana, bowiem zabijając nieprzyjaciela, nie muszą oni obawiać się znieważenia Boga i nie narażają się na niebezpieczeństwo, gdy sami zostają zabici”⁵. Nawiązując do Listu św. Pawła do Filipian, Bernard ukazuje ideał rycerza, dla którego Chrystus jest życiem, a śmierć zwycięstwem. Rycerstwo miało całkowicie poświęcić się Bogu, obronie wiary i chrześcijan, co wprowadziło całkiem nowy wymiar ideologiczny, w którym następnie będą się poruszali tacy zajmujący się tematyką rycerską autorzy, jak Alfons X⁶, Rajmund Llull czy Godfryd de Charny⁷. Nowum tej wizji polegało m.in. na jakościowo innym spojrzeniu na powody zaangażowania się w działania militarne – bezinteresowna obrona wiary chrześcijańskiej i jej wyznawców, a nie dążenie do zdobycia nowych terytoriów bądź odzyskania utraconych⁸.

Rajmund Llull podzielał w znacznej mierze poglądy Bernarda (jakkolwiek w jego dziele brak bezpośrednich nawiązań do *Pochwały*, jak również bliższego mu chronologicznie i geograficznie Alfonsa Mądrego w zakresie religijnego charakteru rycerstwa. Transformacja idei rycerstwa polegająca na odejściu od jego laickiego ujęcia w kierunku sakralizacji stanu rycerskiego miała miejsce w Kastylii za czasów panowania Alfonsa X oraz w okresie późniejszym⁹. Alfons poświęca fragment (*Partida* II, tytuł XXI) spisane go przez siebie kodeksu *Siete Partidas* rycerzom (których już na początku określa jako ustanowionych przez Boga obrońców ludu), omawiając szczegółowo, kto może zostać rycerzem, jakie warunki ma spełniać, jakich zasad przestrzegać, jakie są obowiązki rycerza, kto ma prawo ustanawiania nowych rycerzy i na czym polega wyższość rycerza w stosunku do innych ludzi.

Siete Partidas niewątpliwie stanowi jedno ze źródeł Llulla, aczkolwiek on sam był praktykującym rycerzem i znał dobrze to środowisko oraz panujące w nim zwyczaje. Pochodził zresztą z rycerskiej rodziny – ojciec autora *Księgi o rycerstwie* był rycerzem króla Aragonii Jakuba I Zdobywcy i towarzyszył mu w kampanii mającej na celu odzyskanie Majorki. W nagrodę otrzymał tam ziemie, które później odziedziczył jego syn. Rajmund Llull wcześniej rozpoczął życie dworskie i został seneszałem na dworze Jakuba II Aragońskiego. Po swoim nawróceniu (ok. 1266), które miało

⁵ *Pochwała nowego rycerstwa* III,1.

⁶ *Las Siete Partidas*, trans. S.P. Scott, ed. R.I. Burns, vol. II: *The World of Kings and Warriors*, Philadelphia 2000.

⁷ *The „Book of Chivalry” of Geoffroi de Charny*, Text, Context and Translation, ed. by R.W. Kaeuper and E. Kennedy, Philadelphia 1996.

⁸ N.A. BOYSEL, *Bernard of Clairvaux and the Knights Templar: The New Knighthood as a Solution to Violence in Christianity*, Akron 2009, s. 3.

⁹ Ph. JOSSEERAND, *Eglise et pouvoir dans la péninsule ibérique: les ordres militaires dans le royaume de Castille, 1252-1369*, Madrid 2004, s. 214.

być skutkiem doświadczonych przezeń wizji Chrystusa, porzucił dotychczasowe życie, sprzedał majątek, oddalił żonę i został tercjarzem franciszkańskim, całkowicie poświęcając się studiowaniu filozofii, teologii¹⁰ i języków oraz działalności literackiej, a następnie angażując się w dzieło nawracania wyznawców islamu¹¹.

Dzieło Llulla wpisuje się zatem w tradycję reprezentowaną przez Bernarda z Clairvaux czy Geoffreya de Charny. Obraz idealnego wojownika chrześcijańskiego przedstawia również Jan z Salisburys w swoim *Policraticusie* (ok. 1159), który to utwór stanowił dla Doktora Oświeconego jedno ze źródeł inspiracji¹². O popularności *Księgi* świadczy fakt, że do roku 1500 przetłumaczona została na francuski, szkocki i angielski, przy czym wersja angielska, wydana przez Williama Caxtona, była pierwszym wydrukowanym w Anglii utworem autorstwa pisarza iberyjskiego. Dlatego też historycy zgodnie uznają ten tekst za średniowieczne kompendium chrześcijańskich ideałów rycerskich. Zdaniem M. Keena, dzieło Llulla szybko stało się klasykiem literatury rycerskiej we wszystkich krajach europejskich z wyjątkiem Niemiec¹³.

W porównaniu do zbliżonej tematycznie *Księgi rycerstwa* Godfryda de Charny, dzieło Llulla jest znacznie krótsze i ma bardziej charakter traktatu religijnego, podczas gdy francuski rycerz zachowuje charakter świecki; treści jednak w znacznej mierze się pokrywają, gdy chodzi o nakreślenie obowiązków rycerza. Obaj akceptują (podobnie jak później H. Bouvet, przejmując wywodzącą się od Augustyna koncepcję wojny sprawiedliwej) rzeczywistość konfliktu zbrojnego – wojna jest w takiej optyce postrzegana jako środek osiągnięcia słusznego celu, dobro, ład i porządek należy czasami egzekwować siłą. Obaj też pojmują rycerstwo jako powołanie i służbę, *militia Christi*, na pierwszym miejscu stawiając honor, dzielność i odwagę. Wszystkie czyny rycerza podporządkowane są nadrzędnej zasadzie honorowego postępowania. Rycerz ma być szlachetnie urodzony i pobożny. Największą chwałę przynoszą mu czyny zbrojne, bohaterstwo na polu walki oraz lojalność¹⁴.

¹⁰ Przedstawienie filozoficznych i teologicznych aspektów podejmowanych przez Llulla zob. M. JAGŁOWSKI, *Rajmund Lullus (Raimundus Lullus, Ramón Llull)*, [hasło w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, red. zbior., t. VIII, Lublin 2007, s. 624-626 (tam bibliografia); J. JUDYCKA, *Lull Ramon*, [hasło w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. XI, Lublin 2006, szp. 210-212 (tam bibliografia).

¹¹ Zob. A. MIOTK, *Rajmund Lull jako prekursor metody dialogu w misyjnej działalności kościoła katolickiego w średniowieczu*, „Studia Warmińskie” 41-42 (2004-2005), s. 97-112.

¹² R.W. BARBER, *The Knight and Chivalry*, Woodbridge 1995, s. 134. Por. R. BARBER, *Rycerze i rycerskość*, tłum. J. Kozłowski, Warszawa 2003, s. 150. Jan z Salisburys wręcz stwierdził, że stan rycerski został ustanowiony przez Boga samego. Zob. M. SANCHIS GUARNER, *L'ideal cavalleresc definit per Ramon Llull*, „Estudios Lulianos” 2(1958), fasc. 1, s. 37-62.

¹³ M. KEEN, *Chivalry*, New Haven 1984, s. 11.

¹⁴ De Charny udowadnia, że najbardziej odpowiednim sposobem praktykowania czynów zbrojnych jest właśnie wojna, łącząca w sobie wszystkie elementy dwóch pozostałych rodzajów walki.

De Charny piętnuje niegodne postępowanie tych rycerzy, którzy atakują wszystkich bez powodu, biorą łupy, jeńców i dopuszczają się rabunku tam, gdzie takie postępowanie nie jest usprawiedliwione. Podobny kontrast między ideałem a rzeczywistością ukazuje Llull, krytykując rycerzy plądrujących zdobyte wsie lub miasta i krzywdzących bezbroną ludność, podczas gdy obowiązkiem rycerza jest obrona słabszych. Są to źli chrześcijanie, zasługujący na potępienie zarówno w tym życiu, jak i w przyszłym¹⁵. Również u Llulla nie brak krytycznych odniesień do etycznie nagannych zachowań, jakich rycerz w żadnym wypadku nie powinien się dopuszczać, gdyż sprowadza tym samym hańbę na szlachetny stan rycerski. Przy tym im wyższy rangą rycerz, tym większe jego wykroczenie. Pomimo głoszenia wzniosłych ideałów, Llull doskonale zdawał sobie sprawę z realnego stanu rzeczy i ogólnego zepsucia, jakie nierzadko było udziałem zbrojnych¹⁶.

Ponadto de Charny podkreśla, że wszyscy zbrojni są godni szacunku, ale najbardziej dowódcy, którzy mają dość mądrości i wiary – ci mają największą wartość. Również Llull uwydatnia wartość mądrości, wiedzy i roztropności, które wyróżniają rycerza bardziej niż sprawność fizyczna i biegłość we władaniu bronią. Głównie jednak cześć i szacunek należą się rycerzowi z powodu wielu trudów i wyrzeczeń, jakich się podejmuje¹⁷.

Dobrze zatem czynią ci, którzy biorą udział w wojnie lokalnej w celu obrony honoru i mienia swoich przyjaciół czy też swego suwerena, lojalność wobec którego mogą w taki sposób najlepiej okazać. Wszystkim zbrojnym należy się cześć, jako tym co praktykują działania wojenne, które to zajęcie przewyższa wszystkie inne, z wyjątkiem służenia Bogu. Zob. *The „Book of Chivalry” of Geoffroi de Charny*, s. 89. Walka na wojnie łączy w sobie wszystkie elementy sztuki wojennej, stąd na większe honory zasługują zaangażowani w działania wojenne niż inni zbrojni, gdyż w takich walkach najlepiej dowodzą swej dzielności i wartości.

¹⁵ Zdaniem Godfryda de Charny ci, którzy postępują w sposób niegodny i nieuczciwy, nie są rycerzami. Nie należą do nich ci, co toczą wojny bez powodu, atakują ludzi bez uprzedzenia, rabują i kradną, ranią i zabijają. Tacy postępują jak tchórze i zdrajcy, nie chcąc postępować honorowo i ponosić trudy dla pełnienia czynów, które przyniosą im chwałę. Charny wyróżnia cztery rodzaje złych czynów zbrojnych: rabunek, czyli zdradziecka kradzież bez żadnego słusznego powodu; morderstwo; plądrowanie, porywanie i grabież bez żadnej prowokacji ze strony napadniętych; rabowanie kościołów oraz krzywda wyrządzana duchownym. Dopuszczający się takich czynów zasługują na potępienie, a odpowiedzialność za nie ponoszą zarówno ci, co ich dokonują, jak i ich suwereni – jeśli bowiem wiedzą o tym i nie wymierzą stosownej kary swoim wasalom, niegodni są pozostania przy życiu. Oczywiście jest, że wszelkie wyrzeczenia poniesione przez sprawców tych występnych czynów w żaden sposób nie przyczynią się do ich zbawienia, ale raczej do utraty życia i wiecznego potępienia. Zob. *The „Book of Chivalry” of Geoffroi de Charny*, s. 179.

¹⁶ R. KAEUPER, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford 1999, s. 277.

¹⁷ Wedle Godfryda de Charny szczególnie wari podziwu są ci rycerze, co wyruszają w dalekie podróże do innych krajów, żeby wziąć udział w walce – już chociażby z tego powodu, że wyruszając w taką podróż narażają się na liczne niebezpieczeństwa. Zob. *The „Book of Chivalry” of Geoffroi de Charny*, s. 90.

Największą różnicę między koncepcjami obu autorów (pomijając okoliczności powstania ich dzieł oraz zamierzonych adresatów) stanowi to, że de Charny traktuje ideał, do którego rycerz ma dążyć, właśnie jako ideał pozostający w sferze niedościgłej doskonałości, podczas gdy Llull, poważnie traktujący swoje nowo odkryte powołanie religijne, podnosi poprzeczkę, niemalże wynosząc rycerza do stanu duchownego, co zresztą wpisuje się we wspomniane ówczesne tendencje rycerstwa zakonnego, reprezentowane przez Bernarda z Clairvaux, ale jeszcze bardziej w optykę Alfonsa X, stawiającego wysokie wymagania rycerzom świeckim. Co więcej, autor *Księgi o rycerstwie* podkreśla – prawdopodobnie pod wpływem kodeksu *Siete Partidas*¹⁸, gdzie na ten aspekt położono szczególny nacisk – konieczność szlacheckiego pochodzenia rycerza, jakkolwiek w rzeczywistości było wiele przypadków, gdy wojownik niżej urodzony dowodził swojej wartości i ostatecznie był pasowany na rycerza w nagrodę za swoje zasługi¹⁹. Różnice te w zasadzie odzwierciedlają odmienną sytuację życiową obu autorów, z których jeden do końca pozostał praktykującym rycerzem i zginął na polu walki, a drugi zrezygnował z życia świeckiego i poświęcił się studiom filozoficzno-teologicznym, za swój główny cel wyznaczając nawracanie pogan²⁰.

Księga zakonu rycerskiego to dzieło o charakterze dydaktycznym, którego przedmiotem jest stan rycerski jako grupa społeczna, a celem nakreślenie nowego modelu rycerza. Księga podzielona jest na 7 części, analogicznie do 7 planet – ciał niebieskich, które porządkują i rządzą ciałami ziemskimi²¹. Już na samym początku autor zaznacza, że rycerze stanowią wyższą klasę w stosunku do innych ludzi, a ich zadaniem jest panowanie nad nimi i obrona²².

¹⁸ Źródłami dla Llulla były *Siete Partidas* (ok. 1265) i w nieco mniejszym stopniu *Fuero Real* – zob. R. PIÑA HOMS, *Alfonso el Sabio y Ramón Llull: su concepción de la justicia y del orden social*, Palma de Mallorca 1984.

¹⁹ Por. R. BARBER, *The Reign of Chivalry*, New York 2005. W *Siete Partidas* pojawia się określenie *fijosdalgo* – z łac. *filios de aliquod*, czyli syn kogoś ważnego, o znaczącej pozycji społecznej; stąd też wywodzi późniejszy termin *hidalgo* (*hijo de algo*) w odniesieniu do arystokracji. Przynależność do niej nie miała jednak wynikać jedynie ze szlacheckiego pochodzenia, składały się na to trzy czynniki: pochodzenie, mądrość i obyczajów *costumbres & de maneras*. Partida II, tytuł XXI, prawo 3, s. 419.

²⁰ R. KAEUPER, *Chivalry and Violence*, s. 199. Zob. też R. HRYSZKO, *Działalność Rajmunda Llulla w Afryce Północnej (XIII i XIV wiek). Początki dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego*, „Nurt SVD” 2 (2015), s. 56-85; B. MICHAŁSKI, *Ramon Llull i klasztor Miramar*, „Perspectiva – Studia Teologiczno-Historyczne” 15(2016), nr 1 (28), s. 187-198.

²¹ Stanowi to również nawiązanie do *Siete Partidas*.

²² Prolog: „los caballeros reciben honor y senoria del pueblo con el fin de ordenarlo y defenderlo”. *Libro del orden de caballeria*, w: *Doctor iluminado: obras de Ramón Llull (Libro del orden de caballeria, El árbol de la ciencia, Libro del ascenso y descenso del entendimiento)*, Barcelona 2005, s. 24. Zob. też Ramon LLULL, *The Book of the Order of Chivalry*, Translated by N. Fallows, Woodbridge 2013.

Przedstawiona w Prologu pouczająca przypowieść stanowi wstęp do księgi. Leciwy rycerz (jego główne atrybuty to: mądrość, odwaga, siła, honor) zostaje eremita, gdyż uwagi na swój podeszły wiek jest już niezdolny do walki, i zamieszkuje w lesie, gdzie oddaje się modlitwie i rozważaniom. Pewnego razu giermek, zmierzający na dwór królewski, gdzie miał zostać pasowany na rycerza, zmęczony trudami podróży zasnął w siodle, a jego koń zбочył do lasu, w którym zamieszkał ów pustelnik, i doszedł do strumyka, przy którym tamten się modlił. Tak rozpoczyna się spotkanie, w trakcie którego rycerz-eremita poucza giermka (który wykazuje zdumiewającą ignorancję w tak ważnej dla niego materii) o zakonie rycerskim i obowiązkach rycerza, a następnie daje mu napisaną przez siebie księgę, która stanowi właściwą treść dzieła. Księgę tę giermek zawozi na dwór królewski, aby każdy rycerz mógł mieć z niej pożytek²³.

Pierwszą część księgi rozpoczyna historia powstania rycerstwa: gdy na świecie zmniejszeniu uległy miłość, lojalność, sprawiedliwość i prawda, ich miejsce zajęły wrogość, nielojalność, nieprawość i kłamstwo. Pogarda dla sprawiedliwości wkroczyła na świat, zrodzona z zaniku miłości. Wówczas w obronie przed złem płynącym z panowania nieprawości, ludzie zainicjowali podział na grupy po tysiąc osób²⁴. Na czele każdej takiej grupy stanął jeden człowiek, przewyższający innych

²³ *Libro del orden de caballería*, s. 25-27. Zob. też M. BARBER, *Rycerze i rycerskość*, s. 150-151; M. KEEN, *Rycerstwo*, przeł. A. Bugaj, Warszawa 2014, s. 24-28.

²⁴ Stąd właśnie miało się wywodzić określenie *miles*, oznaczające żołnierza już w starożytnym Rzymie i kojarzone również w średniowieczu z rycerzem, zanim zastąpił je bardziej popularny termin mający związek z wierzchowcem, jakkolwiek R. Temple House uważa, że odpowiednikiem średniowiecznego rycerza miałyby być raczej rzymski *eques*, a nie *miles* (zob. *L'Ordene de Chevalerie, an old French Poem*, Chicago 1918, s. 7: „the mediaeval knight must be a distant relative of the Latin eques”). Podobne do ujęcia Llulla wyjaśnienie znajduje się w II części *Siete Partidas*: „grupę szlachetnie urodzonych osób powołaną do obrony kraju nazywano zgromadzeniem rycerskim. Stąd też łacińska nazwa *militia*, oznaczająca ludzi silnych i wytrwałych, wybranych aby znosić trudy i przeciwności dla dobra społeczności, dlatego też ponieważ tylko jednego na tysiąc wybierano by został rycerzem. W Hiszpanii zwie się ich rycerzami z tego powodu, że jeżdżą konno; zajmują przez to bardziej zaszczytną pozycję” (Partida II, tytuł XXI, prawo 1). H. Bouvet z kolei (również argumentujący, że stan rycerski zrodził się w starożytnym Rzymie) podaje inną wersję: nazwa *miles* miała mieć związek z faktem wybrania tysiąca najdoskonalszych wojowników – *milites* – do obrony dobra wspólnego (por. C. TAYLOR, *Chivalry and the Ideals of Knighthood in France During the Hundred Years War*, Cambridge 2013, s. 67). Interesujące jest przedstawienie pochodzenia klasy rycerskiej w *Siete Partidas*: najpierw ukazana jest wzniosłość liczby tysiąc, w której niejako zawarte są 10 i 100. Tylko jeden człowiek z tysiąca był wybierany, by zostać rycerzem. Człowiek taki musi posiadać określone cechy: być wytrwały, żeby znieść wielkie trudy i cierpienia nieuniknione w wojnie i bitwie; zręcznie władać bronią, nawykły do zwyciężania i zabijania wroga; nie mieć litości, żeby nie okazywać jej przeciwnikowi, oraz być odpornym na ciosy, zarówno zadawane, jak otrzymywane. Dlatego też w dawnych czasach wybierano ludzi silnych i wytrwałych, takich jak myśliwi, kowale czy kamieniarze, ze względu na ich wytrzymałość i dużą siłę w rękach. Tak samo wybierano rzeźników nawykłych do zabijania

dobrocią, mądrością, lojalnością i siłą. Następnie wybrano spośród zwierząt najbardziej szlachetne i najbardziej odpowiednie do służenia człowiekowi – był to koń. Stąd człowieka wybranego spośród tysiąca nazwano rycerzem (*cavaller*), gdyż jemu dano konia. Potem wybrano najbardziej szlachetną broń, czyli miecz. Koń i miecz stanowią zatem podstawowe wyposażenie rycerza, jego znak rozpoznawczy²⁵.

Ze względu na szlachectwo, odwagę i dobre obyczaje oraz honor płynący z wybrania, rycerzowi należy się miłość innych ludzi, ale mają oni ponadto odczuwać przed nim lęk. Rycerz stoi na straży sprawiedliwości, tępi nieprawość. Honor wiąże się ze służbą. Im bardziej szlachetne pochodzenie rycerza, tym większy jest jego obowiązek bycia uczynnym i dobrym wobec Boga i ludzi²⁶.

Z uwagi na tak wysoką godność stanu rycerskiego przystoi rycerzowi mieć ziemię i poddanych, ponieważ w panowaniu jest godność, a w byciu poddanym podporządkowanie, które jest bardziej odpowiednie dla osób o gorszych kwalifikacjach moralnych. Z godności zajmowanej przez rycerza pozycji wynika ponadto, że powinien on mieć giermka i stajennego, by mu służyli i dbali o konie, oraz korzystać z owoców pracy poddanych zapewniających mu pożywienie. Swego syna rycerz powinien powierzyć innemu rycerzowi, który udzieli mu niezbędnych nauk w zakresie usługiwania przy stole i dbania o konie, jak również wszystkiego co rycerz powinien wiedzieć, podobnie jak zanim zostanie się szewcem czy innym rzemieślnikiem, terminuje się u mistrza i pobiera odpowiednie nauki²⁷.

zwierząt i przelewania ich krwi. Rycerze mieli być silni i aktywni. Takie były pierwotnie kryteria wyboru, lecz z czasem zauważono, że tacy ludzie często pozbawieni są poczucia wstydu i obowiązku, co prowadziło do tego, że zamiast pokonywać byli pokonywani. Biegli w tych sprawach doszli do wniosku, że kandydaci mają mieć naturalne poczucie wstydu. Tutaj jest ewidentnie nawiązanie do *Zarysu wojskowości* Wegecjusza, który pisze, że warto powoływać do wojska kowali, stolarzy, rzeźników i myśliwych ze względu na ich siłę i wytrzymałość (*Zarys* 1.7), jednakże uczciwość, karność i posłuch dodają żołnierzowi godności i powstrzymują go przed ucieczką. Słabszy, ale bardziej wytrwały, ma większą wartość niż silny, ale niestały. Dlatego też zaczęto dbać o to, by rycerze byli szlachetnego pochodzenia, gdyż wówczas unikaliby upokorzenia i postępowali honorowo (co miało sprawiać, że nie uciekaliby z pola walki). Partida II, tytuł XXI, prawo 2, s. 418.

²⁵ *Libro del orden de caballeria* 1.1-3, s. 29. *Siete Partidas* zawiera szereg bardziej szczegółowych zaleceń: skoro rycerze muszą wieść prawe życie i być przykładem dla innych, to są zobowiązani do przestrzegania określonych reguł. Przejeżdżając przez miasto powinni dosiadać konia, jako najbardziej szlachetnego wierzchowca; konie powinny być rączne i skoczne, a ich grzywy i ogony odpowiednio podcięte. Poza miastem powinni jeździć na koniach w pełnej zbroi, by w razie niebezpieczeństwa stawić czoła wrogom. Nie mogą też brać drugiej osoby na siodło, bo to nie przystoi rycerzowi i nie wygląda elegancko. Jadąc przez miasto, rycerz powinien mieć na sobie pelerynę (chyba że pogoda na to nie pozwala), a nade wszystko być przepasany mieczem, który stanowi rycerską odznakę. Partida II, tytuł XXI, prawo 17, s. 426-427.

²⁶ *Libro del orden de caballeria* 1.7, s. 30.

²⁷ *Libro del orden de caballeria* 1.8-12, s. 31-32.

Podstawowym obowiązkiem rycerza jest obrona świętej wiary katolickiej, albowiem rycerze zostali przez Boga wybrani do tego, aby siłą zwalczali niewiernych usiłujących zniszczyć Kościół św. Dlatego też rycerze są godni czci, zarówno w tym życiu, jak i w przyszłym, gdyż służą Bogu i bronią wiary będącej środkiem naszego zbawienia²⁸.

Urząd duchownego i urząd rycerza są ze wszystkich najbardziej szlachetne i czcigodne, dlatego też największa przyjaźń, jaką można cieszyć się na tym świecie, musi być pomiędzy duchownym i rycerzem. Z powierzonego rycerzom zadania wynika, że stan rycerski cieszy się takim samym poważaniem jak stan duchowny i z tejże racji rycerze powinni współrzędzić poddanymi w myśl założenia o istniejącej hierarchii: Bóg jest Panem wszystkiego, cesarz z kolei jest rycerzem oraz panem wszystkich rycerzy²⁹. Nie może jednak sam sprawować władzy nad wszystkimi, potrzebuje zatem królów, którzy również są rycerzami, i kolejnych rycerzy na niższych szczeblach hierarchii społecznej (hrabiów, wicehrabiów itp.), którzy będą sprawowali rządy nad swoimi poddanymi broniąc ładu i sprawiedliwości³⁰.

Jakkolwiek rycerz jest ćwiczony głównie do czynów zbrojnych, do czego niezbędna jest sprawność fizyczna i doskonalenie się we władaniu bronią, powinien ponadto odznaczać się licznymi cnotami natury duchowej, takimi jak mądrość, sprawiedliwość, miłość, lojalność, prawdomówność, pokora, nadzieja, męstwo i tym podobne. W przeciwnym razie (czyli gdy osiągnął jedynie doskonałość fizyczną

²⁸ *Libro del orden de caballería* 2.2, s. 33.

²⁹ Model rycerstwa chrześcijańskiego powstaje w ramach typowej dla Llulla integracji wszystkich klas społecznych i sił politycznych w jeden *ordo Dei*, którego celem ostatecznym jest zbawienie wieczne. Zob. M. JOHNSTON, *Literacy, Spiritual Allegory and Power: Llull's Libre de l'orde de cavalleria*, „Catalan Review” (Barcelona) 4(1990), Núm. 1-2, s. 357-376.

³⁰ *Libro del orden de caballería* 2.4-6, s. 34. W *Siete Partidas* również wymienione są cechy, jakie ma posiadać rycerz: powinien przede wszystkim być rozumny, gdyż rozum najbardziej odróżnia człowieka od zwierząt i kieruje jego działania ku doskonałości. Rycerze, których zadaniem jest obrona samych siebie i innych ludzi, muszą być rozumni, ponieważ w przeciwnym razie nie będą mogli spełniać swoich obowiązków. Powinni też posiadać niezbędne umiejętności, bez których nie będą mogli wykonać tego co wiedzą, bowiem bez praktycznego zastosowania ich wiedza będzie bezużyteczna. Z kolei ćwiczenie się w przeciwieństwach powoduje, że rycerze przyswajają dobre nawyki. W ten sposób są odważni i silni, a jednocześnie pokorni i łagodni. Wobec wszystkich powinni zachowywać się uprzejmie i nienagannie. Oprócz tego mają być zręczni, wprawni i przebiegli – dzięki tym cechom potrafią władać każdą bronią, są doskonałymi jeźdźcami, a przeto unikają niebezpieczeństw, pomagają sobie nawzajem i nawet będąc w mniejszości mogą pokonać liczniejszego przeciwnika. Rycerz powinien też być lojalny pod każdym względem, szczególnie z następujących powodów: został ustanowiony obrońcą innych, zobowiązuje go pochodzenie (musi strzec honoru) i nie może zrobić niczego, czego by musiał się wstydzić. Rycerz powinien mieć odpowiednie doświadczenie, być bardzo dobrym znawcą broni, zbroi i koni, np. umieć ocenić broń i zbroję pod względem jakości materiałów i wykonania, czy jest wystarczająco mocna a zarazem lekka. Partida II, tytuł XXI, prawa 5-9, s. 420-421.

z pominięciem duchowej) nie może należeć do zakonu rycerskiego³¹. W tym zakresie większą odpowiedzialność ponosi król lub książę, ponieważ dając zły przykład wyklucza z zakonu nie tylko siebie, ale też podległych mu rycerzy³².

Oprócz obrony wiary obowiązkiem rycerza jest wspierać i bronić potrzebujących, takich jak wdowy, sieroty i osoby słabsze³³. Rycerz powinien strzec dróg i bronić poddanych ścigając złoczyńców, takich jak złodzieje, zdrajcy i rozbójnicy. Nie może wobec tego popełnić żadnego z tych (lub podobnych) wykroczeń, które karze u innych, gdyż sprzeniewierzyłby się swemu urzędowi. By lepiej spełniać swoje obowiązki, rycerz powinien być panem zamku, grodu czy miasta³⁴.

Unikając wszelkich występków, rycerz nie powinien też uprawiać hazardu, mógłby bowiem przegrać konia lub zbroję, stanowiących nieodzowny element jego urzędu³⁵. Musi ponadto unikać krzywoprzysięstwa, pożądlivosti, pychy i dążenia do konfliktu jako sprzecznych z istotą zakonu rycerstwa. Zły bowiem nie może służyć dobru, a występny stawać w obronie cnót. W ten sposób niegodziwy rycerz jest zaprzeczeniem rycerskości³⁶.

Jakie warunki ma spełniać kandydat na rycerza? Podstawowy warunek to miłość i bojaźń Boża. Rycerz, który by nie miłował i nie bał się Boga, przyniósłby ujmę zakonowi. Powinien ponadto miłować zakon³⁷. Inne wymagania to szlachetne po-

³¹ *Libro del orden de caballeria* 2.11, s. 36.

³² *Libro del orden de caballeria* 2.14, s. 37.

³³ Kodeks *Siete Partidas* również określa obowiązki rycerza (m.in. wstawiać się za każdym cierpiącym ubóstwo rycerzem lub damą broniąc ich praw, oraz chronić powierzony im cudzej własności jak swojej własnej), zaznaczając przy tym, że „starożytni” (Alfons X stosuje to określenie niekiedy do starożytnych Rzymian, ale częściej do wcześniejszych regulacji prawnych typu *fueros* czy *Liber Iudiciorum*) robili dwie rzeczy w celu wyegzekwowania wykonywania tych obowiązków: gorącym żelazem wypalano rycerzom na prawym ramieniu szczególny znak, którego żaden inny człowiek (niebędący rycerzem) nie mógł mieć, oraz wpisywano ich imiona, pochodzenie i miejsce urodzenia do specjalnej księgi – po to, iż gdyby złamali jakąś obowiązującą ich regułę, czy też przyrzeczenie bądź pisemne zobowiązanie, nie mogli uniknąć zasłużonej kary. Partida II, s. 429.

³⁴ *Libro del orden de caballeria* 2.22-23, s. 39-40.

³⁵ W *Siete Partidas* znajduje się zakaz oddawania pod zastaw konia, broni lub zbroi, chyba że na rozkaz swego pana. Jest to jeden z przykładów praktycznej realizacji bezwarunkowej lojalności rycerza wobec swego suzerena. Partida II, s. 429.

³⁶ *Libro del orden de caballeria* 2.31-36, s. 42-43. Z kolei kodeks *Siete Partidas* traktując o wykroczeniach, jakich mogą dopuścić się rycerze (kradzież, zdrada, sprzeniewierzenie), uściśla, że w przypadku udowodnienia winy rycerz musi ponieść karę, nie może jednak przy tym być torturowany jak pospolity człowiek ani nie może ponieść haniebnego śmierci (np. przez powieszenie), lecz może być ścięty, zagłodzony na śmierć, utopiony lub zrzucony z dużej wysokości. Partida II, tytuł XXI, prawo 24, s. 431.

³⁷ Czyli, w myśl wcześniejszych ustaleń, stan rycerski.

chodzenie³⁸, odwaga, posiadanie wierzchowca, odpowiedni wiek (nie może być zbyt młody ani zbyt stary); ma być znany z dobrych obyczajów i mieć właściwe intencje oraz świadomość ciężących na rycerzu obowiązków i czekających go trudów – ma być gotów znieść głód, pragnienie, upał, zimno i inne niedogodności, a utraty honoru lękać się bardziej niż utraty życia³⁹.

Nie może zostać rycerzem ten, kto nie posiada wystarczających środków – musi bowiem mieć broń i wszystko, w co winien być zaopatrzonego rycerz, a jeśli nie ma takiej możliwości, to będzie złym rycerzem, który kradnie i oszukuje. Tak samo nie może zostać rycerzem ktoś, kto ma wady fizyczne, takie jak wąłość, otyłość czy jakiś defekt. Kandydata należy ponadto sprawdzić, aby się upewnić, czy nie dopuścił się niegodnych czynów i czy nie działał przeciwko zakonowi. Jeśli kandydat na rycerza jest próżny, pyszny, chciwy, okrutny, kłamliwy, niełojalny, rozpustny, gniewliwy, ma złe manieri, jest pochlebcą itp., nie może zostać rycerzem⁴⁰.

Sam ryt pasowania na rycerza jest dość rozbudowany i przypomina święcenie bądź obłóczyny. Ceremonia pasowania miała nieco odmienny przebieg w różnych krajach i okresach dziejowych (z czasem stawała się coraz bardziej rozbudowana i bogata w treści symboliczne), ale jej obowiązkowym elementem było zawsze przepasanie mieczem, do czego następnie dodawano stopniowo inne części ryszunku.

³⁸ Tak samo w *Partidas* jest mowa o tym, że rycerz koniecznie musi być szlachcicem.

³⁹ *Libro del orden de caballería* 3.2-14, s. 44-47.

⁴⁰ *Libro del orden de caballería* 3.15-19, s. 48-49. Kodeks *Siete Partidas* poświęca jeszcze więcej uwagi tej problematyce – rycerz nie może być pasowany przez kogoś niebędącego rycerzem, gdyż nie może dać komuś tego, czego sam nie posiada (podobnie jak święceń nie może udzielić osoba niebędąca osobą duchowną). Nikt też nie ma prawa sam siebie uczynić rycerzem. Co więcej, nawet kandydat na króla nie powinien być koronowany zanim nie zostanie pasowany na rycerza. Podobnie królowa nie może pasować na rycerza, mimo że może nimi dowodzić. Nie może też dokonać pasowania młodzieńców poniżej 14 roku życia, ani rycerz, który postradał zmysły, gdyż musi mieć świadomość tego, co czyni. Nie może też zostać rycerzem ksiądz czy zakonnik, jako że nie mogą oni aktywnie angażować się w obowiązki rycerskie (czyli w pierwszej kolejności czyny zbrojne), a zatem nie miałyby to sensu. Nie powinni zostać rycerzami ci, którzy są niezdolni do pełnienia rycerskich obowiązków, jak też ci, co nie mają prawa ich pełnić. Nie może zostać rycerzem kobieta lub osoba duchowna z racji tego, że żadne z nich nie powinno brać udziału w bitwie. Nie może nim jednak zostać również człowiek ubogi, chyba że otrzyma środki, które umożliwią mu odpowiedni poziom życia, inaczej może się zdarzyć, że będzie musiał żebrać lub uciekać się do kradzieży czy innego przestępstwa, co nie przystoi rycerzowi. Rycerzem nie może też zostać człowiek mający jakąś wadę fizyczną, albo ten kto podróżuje z zamiarem uprawiania handlu, ani ten kto dopuścił się zdrady, oszustwa lub został skazany na śmierć za popełnione przestępstwo – chyba że wcześniej został ulaskawiony. Nie może też być rycerzem ten, kto w przeszłości został pasowany w sposób nieważny – przez osobę niemającą odpowiednich uprawnień, albo dla żartu, albo jeśli nie spełniał koniecznych warunków. Ktokolwiek by potraktował lekceważąco tak doniosłą rzecz jak stan rycerski, powinien być go pozbawiony. Nikt nie ma prawa też zostać rycerzem w zamian za pieniądze lub jakąś cenną rzecz, ponieważ nie można tej godności kupić. Partida II, tytuł XXI, prawa 11-12, s. 422-423.

Obrzędowi nadano ponadto oprawę liturgiczną. Llull opisuje właśnie taką, charakterystyczną dla XII-XIII wieku ceremonię pasowania⁴¹.

Obrzęd powinien się odbyć w dniu jakiegoś święta, gdyż dzięki temu więcej ludzi weźmie udział w ceremonii i modlitwie. W dzień poprzedzający uroczystość przyszedł rycerz winien się wyspowiadać, wyznając wszystkie nieprawości, jakich się dopuścił. Powinien też pościć, modlić się i czuwać przez całą noc, a rano wysłuchać uroczystej Mszy oraz kazania przypominającego 14 artykułów wiary, 10 przykazań, 7 sakramentów i inne istotne rzeczy, o których rycerz powinien pamiętać⁴².

Pasowania powinien dokonać książę lub inny wysoki rangą arystokrata. Ceremonia odbywa się w następujący sposób: kandydat klęka przed ołtarzem wznosząc oczy ciała i ducha ku górze, rycerz przypasowuje mu miecz jako znak czystości i sprawiedliwości, a na znak miłości daje mu pocałunek i uderza go w policzek⁴³, tak by pamiętał o tym, jak wielki spoczywa na nim ciężar i jak ogromny zaszczyt. Po zakończonej ceremonii nowy rycerz powinien wsiąść na konia i pokazać się ludowi, ponieważ im więcej ludzi będzie wiedziało, że jest rycerzem, tym bardziej będzie się powstrzymywał od popełniania wykroczeń przeciwko stanowi rycerskiemu. Następnie wielka uczta i świętowanie, rycerz ma otrzymać podarunek od swego pana feudalnego, ale też obdarować innych⁴⁴.

⁴¹ E. PRESTAGE, *Chivalry*, New York 2013, s. 194.

⁴² *Libro del orden de caballeria* 4.1-4, s. 50-51. W *Siete Partidas* również jest mowa o tym, że przed pasowaniem rycerz powinien poczynić odpowiednie przygotowania. Jego czystość ma być widoczna nie tylko w obyczajach, ale też w wyglądzie, stąd ważne są czyste szaty. Chociaż rycerze mają do czynienia z ranami, krwią i śmiercią, nie powinni z tego powodu odmawiać sobie przyjemności cieszenia się ładnymi i wytwornymi rzeczami, ponieważ daje to radość i uciechę. Gustowny ubiór nie stanowi przeszkody dla odwagi i nieustępliwości, jaka ma cechować rycerza, ponieważ jego wygląd zewnętrzny odzwierciedla stan jego ducha. Dlatego też ceremonię pasowania ma poprzedzać staranna kąpiel i założenie najlepszych szat. Po umyciu ciała konieczne jest oczyszczenie ducha przez czuwanie, modlitwę i prośbę o odpuszczenie grzechów. Po modlitwie kandydat na rycerza powinien pozostać w pozycji klęczącej tak długo jak tylko wytrzyma, podczas gdy pozostali stoją. Partida II, tytuł XXI, prawo 13, s. 424.

⁴³ Pasowany na rycerza otrzymuje tu policzek – *bofeton* – podczas gdy w *Siete Partidas* jest mowa o *pescozada* – uderzeniu dłonią w kark. Nie wiadomo do końca, kiedy zwyczaj taki wszedł w użycie (pierwsza wzmianka o *pescozada* znajduje się w *furo de Cuenca* z początku XIII wieku) ani na czym dokładnie to polegało.

⁴⁴ *Libro del orden de caballeria* 4.11-13, s. 53. Kodeks Alfonsa X dość szczegółowo omawia całą ceremonię, uwzględniając jej wymiar symboliczny. Ze względu na związaną z mieczem symbolikę, starożytni uznali, że pasowania na rycerza należy dokonywać właśnie za pośrednictwem miecza. Po zakończeniu czuwania, o świcie, kandydat powinien wysłuchać Mszy św. i pomodlić się o to, by Bóg kierował jego czynami w taki sposób, aby Mu służyły. Następnie ten, kto dokonuje pasowania, powinien zapytać kandydata, czy chce zostać rycerzem (w tekście oryginału dosłownie: „sy quiere rescebir orden de caualleria”), i w przypadku odpowiedzi twierdzącej powinien jeszcze zapytać, czy będzie dbał o zakon (stan rycerski) i go wspierał, zgodnie ze swym obowiązkiem, a potem przypiąć

W *Księdze o rycerstwie* Llulla nie ma wzmianki o ojcu chrzestnym (*padrino*) rycerza, ale w *Siete Partidas* jest to ważna postać (analogicznie do ojca chrzestnego w przypadku sakramentu chrztu), która niejako potwierdza przyjęcie kandydata do stanu rycerskiego. Rycerz ma określone zobowiązania zarówno wobec pasującego, który wprowadził go do stanu rycerskiego, jak i chrzestnego, który go w nim utwierdził: winien jest im szacunek i posłuszeństwo. Dlatego też nigdy nie zwróci się zbrojnie przeciwko temu, kto go pasował na rycerza, oraz nie wyrządzi mu krzywdy czynem, słowem, radą lub w jakikolwiek inny sposób, a jeśli będzie to z jakiegoś powodu nieuniknione, to uprzedzi go o niebezpieczeństwie. Podobnie będzie wspierał swego ojca chrzestnego w walce z jego nieprzyjaciółmi co najmniej przez trzy lata (choć niektórzy twierdzą, że siedem), należy zatem roztropnie wybierać sobie ojca chrzestnego⁴⁵.

O znaczeniu rycerskiego wyposażenia

Oręż, ubranie⁴⁶, a nawet uprząż mają swoje znaczenie symboliczne. Miecz

mu ostrogi (albo zlecić to innemu rycerzowi, odpowiednio do swojej rangi). Ostrogi symbolizują, że podobnie jak rycerz, zakładając je na prawą i lewą nogę, sprawia, że jego koń trzyma się właściwego kierunku, tak samo rycerz powinien postępować w sposób prawy, nie zbaczając z właściwej drogi. Rycerz powinien również przepasać mieczem kandydata ubranego w jedwabną tunikę, w taki sposób, aby pas był blisko ciała. W ten sposób ukazana jest symbolika czterech cnót. Wiadomo jednak, że w dawnych czasach przepasywano rycerza w pełnej zbroi (z wyjątkiem nakrycia głowy), jakby miał wyruszać do walki. Po przepasaniu należy wyjąć miecz i podać go pasowanemu, aby mógł złożyć przysięgę, że nie zawaha się oddać życia w obronie wiary, swego pana feudalnego i swego kraju. Gdy przysięga zostanie złożona, nowo pasowany rycerz otrzymuje od pasującego uderzenie dłonią w kark (*pescozada*), by zachował te rzeczy w pamięci, i słyszy słowa: „Niech Bóg Cię prowadzi w służbie dla Niego i pozwoli ci spełnić wszystkie złożone tu obietnice”. Po tym pasujący daje mu pocałunek pokoju jako znak wiary, pokoju i braterstwa, które mają panować między rycerzami. Pocałunek ten nowo pasowany rycerz musi wymienić ze wszystkimi rycerzami obecnymi na ceremonii, a nawet z każdym rycerzem, którego spotka w ciągu roku od swego pasowania. Z kolei po ceremonii pierwszą rzeczą, jaką należy zrobić, jest zdjęcie (odpasanie) miecza, którego może dokonać suzeren rycerza (ze względu na łączące ich wzajemne zobowiązania), czy też jakiś dygnitarz lub wybitny rycerz, okazując mu w ten sposób szacunek i uznanie. Najlepiej żeby był to rycerz, jako uosobienie tego, co pasowany od tej chwili powinien wypełniać. Osoba taka nazywana jest ojcem chrzestnym nowego rycerza, gdyż podobnie jak przy chrzcie wyrażana jest zgoda, a następnie potwierdza się przyjęcie ochrzczonego do grona chrześcijan, tak tu potwierdza się fakt przyjęcia do stanu rycerskiego. Partida II, tytuł XXI, prawo 14-15.

⁴⁵ Partida II, tytuł XXI, prawo 16, s. 426.

⁴⁶ Kodeks *Siete Partidas* ponadto precyzuje, że rycerz powinien (przynajmniej za młodu) mieć różnobarwne szaty – czerwone, żółte, zielone lub purpurowe – ponieważ barwy ożywiają i rozweselają, niestosowny z kolei jest szary i czarny – barwy smutku. Serce rycerza powinno być radosne, bo wtedy jest bardziej waleczny. Krój szat może być różny, w zależności od lokalnych zwyczajów, jednak peleryna zawsze musi być długa i szeroka, okrywająca całe ciało aż do stóp, a w dodatku na

w kształcie krzyża oznacza, że jak Chrystus pokonał na krzyżu śmierć będącą skutkiem grzechu, tak rycerz winien pokonać mieczem nieprzyjaciół Krzyża. Fakt, że jest obusieczny, oznacza sprawiedliwość i rycerstwo. Kopia symbolizuje prawdę, bo jest prosta i nieugięta, a jej ostrze oznacza przewagę prawdy nad kłamstwem. Proporzec z kolei jest znakiem, że prawda wszystkim się objawia⁴⁷.

Hełm⁴⁸ oznacza wstyd, gdyż bezwstydnym rycerz nie będzie posłuszny zakonowi. Podobnie jak człowiek skromny opuszcza oczy ku ziemi, tak hełm, chroniąc głowę rycerza, która jest najwyższą i najważniejszą częścią ciała, jednocześnie zmusza go do spuszczenia oczu⁴⁹.

Kolczuga jest symbolem zamku i wału obronnego, które chronią rycerza w taki sposób, że pycha, nielojalność i inne wady nie mają do niego dostępu. Żelazne nagolenniki z trzewikami rycerz otrzymuje dla ochrony łydek i stóp, podczas gdy górnych partii ciała ma bronić za pomocą miecza i kopii⁵⁰.

Ostrogi są znakiem rzetelności i doświadczenia – podobnie jak ostroga sprawia, że koń biegnie szybciej, tak rzetelność zadba o to co należy, a biegłość w sztuce rycerskiej chroni przed zaskoczeniem. Obojczyk (kołnierż ochronny) symbolizuje posłuszeństwo rycerza wobec zakonu i swego suwerena, żeby zdrada, pycha ani żaden występki nie zniszczyły złożonej przysięgi⁵¹.

Maczuga oznacza siłę odwagi, ponieważ używa się jej przeciwko każdemu rodzajowi broni, odwaga zaś chroni rycerza przed każdą wadą i wzmacnia wszystkie cnoty. Mizerykordia – broń ostatecznego użytku, gdy nie ma możliwości zastosowania żadnej innej; oznacza, że rycerz nie powinien ufać swojej mocy lecz pokładać nadzieję w Bogu⁵².

Tarcza jest znakiem urzędu rycerskiego. Rycerz stoi pomiędzy swoim panem a jego ludem, ale również między panem a nieprzyjacielem. Tak jak tarcza pierwsza

tyle szeroka z obu stron, żeby związać ją w węzeł na lewym ramieniu, co umożliwia jej łatwe zakładanie i zdejmowanie przez głowę. Taka peleryna otrzymała nazwę rycerskiej, ponieważ tylko rycerz ma prawo nosić ją w ten sposób. Peleryna oznacza pokorę, umożliwiającą posłuszeństwo rycerza wobec przełożonych, a węzeł oznacza więź religii. Powinni ją nosić zawsze, gdy jedzą i piją, siedzą, rozmawiają lub jeżdżą konno. Szaty powinny być czyste i eleganckie, żeby każdy, kto zobaczy rycerza, mógł bez trudu go odróżnić od innych ludzi i okazać należyty mu szacunek. Czysty i elegancki ubiór nie stanowi przeszkody dla odwagi i zaciętości, jakie mają cechować rycerza. Podobnie zbroja i broń musi być piękna i bogato zdobiona. Partida II, tytuł XXI, prawo 18, s. 427.

⁴⁷ *Libro del orden de caballería* 5.2, s. 54.

⁴⁸ Konkretnie kapalin (*chapel de fer*) – otwarty hełm przypominający kształtem kapelusz.

⁴⁹ *Libro del orden de caballería* 5.4, s. 55.

⁵⁰ *Libro del orden de caballería* 5.5-6, s. 55.

⁵¹ *Libro del orden de caballería* 5.7-8, s. 55.

⁵² *Libro del orden de caballería* 5.9, s. 56.

przyjmuje cios przeciwnika, tak rycerz przyjmuje na siebie ciosy skierowane na jego pana feudalnego⁵³.

Również oporządzenie konia jest źródłem bogatej symboliki. Siodło to pewność odwagi (dzięki siodłu rycerz czuje się pewnie na koniu, dlatego jest ono symbolem pewności, odwaga zaś dodaje pewności w walce) i ciężar odpowiedzialności. Węzdziło oznacza powstrzymanie się rycerza przed mówieniem rzeczy nieostrożnych i kłamliwych. Wodze to symbol dyspozycyjności – rycerz idzie tam, gdzie zakon go prowadzi⁵⁴.

Naczółek oznacza, że rycerz nie powinien używać broni bez powodu, ponieważ podobnie jak głowa znajduje się z przodu konia, rozsądek powinien poprzedzać czyny rycerza. Jak naczółek chroni głowę konia, tak rozsądek chroni rycerza przed potępieniem⁵⁵. Chroniąca ciało konia zbroja symbolizuje dla rycerza powinność dbania o swój majątek i posiadłości, niezbędne do pełnienia jego urzędu. Posiadanie dóbr doczesnych jest konieczne, ponieważ ubóstwo sprzyja oszustwom i zdradom⁵⁶.

Przeszywanica⁵⁷ (pikowany kaftan zakładany pod kolczugę) jest znakiem wielkich trudów, jakie są udziałem rycerza w służbie zakonowi. Kaftan ten nosi się na wierzchu, dlatego jest wystawiony na działanie słońca, deszczu i wiatru, oraz na ciosy; tak samo rycerz został wybrany spośród innych do cięższej pracy, bo to on pierwszy otrzymuje ciosy, mając za zadanie bronić tych, którzy są pod jego opieką⁵⁸.

Tarczę herbową, siodło i przeszywanicę rycerz otrzymuje jako pochwałę za swoje czyny, jeśli jest odważny, lub też naganę – jeśli rycerz jest opieszawy, tchórzliwy lub nieudolny, jego herb zostanie wyśmiany. Tarcza herbowa jest znakiem rozpoznawczym rycerza, który powinien szanować⁵⁹.

Król, książę czy wyższy rangą rycerz otrzymuje sztandar, który oznacza, że rycerze mają obowiązek bronić honoru swego pana oraz jego majątku, ponieważ przez cześć, jaką oddają swoim panom feudalnym, rycerze odbierają cześć od ludu. Dobry rycerz zasługuje na najwyższą pochwałę, występny z kolei otrzymuje naganę większą niż ktokolwiek inny, ze względu na wielki zaszczyt jego urzędu, a w związku z tym większą szkodę, jaką wyrządza jego niegodziwość⁶⁰.

⁵³ *Libro del orden de caballería* 5.11, s. 56.

⁵⁴ *Libro del orden de caballería* 5.12-14, s. 57.

⁵⁵ *Libro del orden de caballería* 5.15, s. 57.

⁵⁶ *Libro del orden de caballería* 5.16, s. 57-58.

⁵⁷ *Perpunte* (hiszp.) z franc. *pourpoint*.

⁵⁸ *Libro del orden de caballería* 5.17, s. 58.

⁵⁹ *Libro del orden de caballería* 5.18, s. 58.

⁶⁰ *Libro del orden de caballería* 5.19, s. 58-59.

Każdy rycerz powinien znać i posiadać 7 cnót (3 teologiczne i 4 kardynalne), będących fundamentem wszelkich dobrych nawyków i niezbędnych na drodze do wiecznej chwały. Dzięki wierze rycerz ma miłość, nadzieję, lojalność i służy prawdzie. Dzięki wierze walczy z wrogami Krzyża i jest uznawany za męczennika, jeśli odda życie dla wywyższenia św. wiary katolickiej⁶¹. Cnota nadziei jest bardzo odpowiedzialna dla rycerza, gdyż wzmacnia jego odwagę i pozwala znosić liczne trudy i niebezpieczeństwa, jakie są jego udziałem⁶².

Bez cnoty miłości rycerz byłby pełen okrucieństwa i złej woli, które mu żadną miarą nie przystoją. Gdyby nie miał miłości do Boga i bliźnich, nie mógłby okazywać miłosierdzia bezbronnym i proszącym o litość pokonanym. Miłość ponadto czyni lżejszym brzemień urzędu rycerskiego: podobnie jak koń pozbawiony nóg nie dałby rady unieść rycerza, tak rycerz bez miłości nie mógłby unieść ciężaru swych obowiązków⁶³.

Sprawiedliwość⁶⁴ – to w niej bierze początek urząd rycerza, stanowi zatem istotę rycerstwa. Roztropność to cnota, za pomocą której, dzięki poznaniu dobra i zła, rycerz może uniknąć szkód fizycznych i duchowych poprzez przewidywanie i obmyślenie sposobu działania. Jest zatem nieodzowna⁶⁵.

Cnota męstwa, zakotwiczona w odwadze, zwalcza wszystkie grzechy główne. Umiarkowanie zaś pozwala na znalezienie złotego środka między dwiema skrajnościami, popadnięcie w które prowadzi do grzechu⁶⁶.

⁶¹ *Libro del orden de caballería* 6.2-3, s. 60-61.

⁶² *Libro del orden de caballería* 6.4, s. 61.

⁶³ *Libro del orden de caballería* 6.5, s. 61.

⁶⁴ Te same cnoty kardynalne – roztropność, męstwo, umiarkowanie, sprawiedliwość – jako nieodzowne atrybuty rycerza wymienione i omówione zostały w Partida II, tytuł XXI, prawo 4: rycerz musi posiadać cztery cnoty główne (*virtutes*) – roztropność, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość. Jakkolwiek każdy powinien dążyć do ich posiadania, najbardziej przystoi to właśnie obrońcom kraju, których obowiązkiem jest bronić Kościoła, króla i wszystkich innych ludzi. Roztropność umożliwi rycerzom skuteczne wykonywanie swoich obowiązków bez szkody dla siebie, męstwo sprawi, że będą twardzi i zdecydowani, umiarkowanie pozwoli im uniknąć przesady, a sprawiedliwość zapewni działanie zgodne z prawem. Starożytni wymieniali dwa rodzaje ekwipunku rycerza – zbroję, której celem jest ochrona ciała, i broń służąca do obrony i zadawania ciosów. Broń do obrony, podobnie jak zbroja, symbolizuje roztropność, ponieważ cnota ta chroni rycerza przed wadami, tak jak broń obronna i zbroja chroni przed ciosami. Broń również oznacza męstwo i sprawiedliwość, a zbroja umiarkowanie. Znakiem rozpoznawczym stanu rycerskiego stał się miecz, który niejako kumuluje w sobie całą powyższą symbolikę: rękojeść miecza oznacza roztropność, główica miecza symbolizuje męstwo, jelec (garda) pomiędzy ostrzem a rękojeścią – umiarkowanie, obusieczne ostrze miecza – sprawiedliwość. Dlatego też pasowanie na rycerza odbywa się za pośrednictwem miecza i rycerz powinien go zawsze mieć przy sobie jako przypomnienie o czterech cnotach.

⁶⁵ *Libro del orden de caballería* 6.6-7, s. 62.

⁶⁶ *Libro del orden de caballería* 6.8, s. 63. Umiarkowaniu poświęcony jest cały ustęp w *Siete Partidas*. Stwierdzając konieczność jedzenia, picia i snu autor podkreśla, że rycerz powinien robić z tych

Rycerz musi ponadto słuchać regularnie Mszy św. i kazania, modlić się do Boga, czcić Go i lękać się Go. Wówczas będzie szukał chwały niebiańskiej i praktykował prowadzące ku niej cnoty. Co więcej, rycerz musi miłować dobro wspólne, gdyż stan rycerski został ustanowiony dla wspólnoty ludzkiej, a dobro wspólne jest większe i ważniejsze od dobra jednostki. Ponadto przystoi rycerzowi wyszukana mowa i wytworny strój, piękna zbroja, kunsztowna broń i wielki majątek, ponieważ w ten sposób podkreśla się godność stanu rycerskiego. Rycerza cechuje lojalność, prawdomówność, uczciwość, pokora, pobożność i inne tego rodzaju zalety, za które czci się stan rycerski⁶⁷.

Ostatnia część traktuje o czci należnej rycerzowi – jest to bowiem urząd uznany przez Boga i ludzi za godny szacunku i niezbędny dla dobrego rządzenia światem. Król, książę i pan feudalny muszą być rycerzami, gdyż inaczej nie zasługują na swoje tytuły. Pan, który uhonoruje rycerza na swoim dworze i przy swoim stole, uhonoruje sam siebie w czasie bitwy. Pan, który wspomaga i utrzymuje rycerza, umacnia swoje dominium. Rycerze zatem cieszą się poważaniem królów i wielmoży, a jednocześnie dzięki rycerzom ludzcy rządcy. Przystoi, aby rycerz był kochany za to, że jest dobry, żeby się go lękano, ponieważ jest silny, wielbiono za jego dobre dzieła i uciekano się do niego jako do osoby bliskiej i zaufanej pana

czynności użytek odpowiednio do czasu, z umiarem i przyzwoitością. Zaznacza, że dawniej rycerze mieli w zwyczaju zasiadanie przy stole dwa razy dziennie i spożywanie wybornych, dobrze przyrządzonych dań, jednak w czasie trwania wojny jedli rano bardzo niewiele, a główny posiłek spożywali wieczorem, postępując tak w tym celu, żeby nie odczuwać wielkiego głodu ani pragnienia i żeby odniesione rany szybciej się goiły. Jedli mięso twarde, z dużą ilością tłuszczu, aby porcje nie były duże, ponadto pili bardzo rozwodnione wino, żeby nie miało ono złego wpływu na ich roztropność i nie mąciło zmysłów, a w przypadku zagrożenia gorączką do wina dodawano trochę octu, żeby lepiej gasić pragnienie i chronić przed zachorowaniem. Starożytni dbali o to, by pokarm i napój wzmacniały zdrowie i przedłużały życie, a nie pozbawiały go przez nieumiarkowanie w jedzeniu i picciu. Umiarkowanie z kolei miało dodatkowy atut w postaci obniżenia wydatków. Rycerze byli ponadto ćwiczeni w tym, by nie poświęcać zbyt dużo czasu na sen, gdyż ich obowiązki wymagają wzmoczonej czujności. Przeto w okresie pokoju rycerze mogli spać na miękkich i wygodnych posłaniach, ale w czasie wojny mogli się położyć jedynie na twardym posłaniu lub na swojej przeszywanicy, tak żeby mniej czasu poświęcić na sen i przywyknąć do trudów, ćwicząc wytrzymałość, dzięki której będą mogli odnieść zwycięstwo. Partida II, tytuł XXI, prawo 19, s. 428.

⁶⁷ *Libro del orden de caballería* 6.17-20, s. 66-67. Według *Siete Partidas* rycerzom należy się cześć i szacunek z trzech powodów: po pierwsze ze względu na szlachetne urodzenie, po drugie – z uwagi na ich doskonale umiejętności i po trzecie – dlatego że są źródłem wielu dobrodziejstw. Królowie powinni ich szanować jako pośredników własnego działania, dodając w ten sposób samym sobie czci, a inni ludzie powinni okazywać im cześć jako swoim obrońcom. Należy im się szacunek za ich czyny zbrojne i narażanie własnego życia, dlatego też, gdy są obecni na Mszy św., nikt nie może stać przed nimi oprócz celebrujących liturgię kapłanów. Powinni też być pozdrawiani jako pierwsi, a osoby niebędące rycerzami nie mogą zasiadać z nimi do stołu. Partida II, tytuł XXI, prawo 23, s. 430.

feudalnego. Lekceważenie rycerza oznacza lekceważenie wszystkich rzeczy wiążących się z jego zaszczytnym urzędem⁶⁸.

Skoro inni ludzie muszą darzyć rycerza czcią, jeszcze bardziej on sam winien jest szacunek samemu sobie i innemu rycerzowi, dlatego też dba o swoje ciało, ubiór i odpowiednie otoczenie, ale przede wszystkim o swoje szlachetne serce, dzięki któremu jest rycerzem. Zniewagą szlachetnego serca jest wszelka nieprawość, zdrady, oszustwo, złe myśli, które wypędzają z serca myśli szlachetne. Rycerz, który znieważa samego siebie lub innego rycerza, nie jest godny czci, gdyż byłaby to hańba dla stanu rycerskiego⁶⁹.

Rajmund Llull, podobnie jak inni średniowieczni autorzy piszący o rycerstwie, uwypukla bardziej aspekt moralny niż militarny. Rycerz to zaszczytny tytuł, ale tylko wtedy, gdy ten, kto go dostał, jest tego godzien. Troska o kondycję duchową rycerza, zdaniem hiszpańskiego teologa, wysuwa się na pierwszy plan, ponieważ rzutuje ona na funkcjonowanie całego stanu rycerskiego. Zachowanie rycerzy, często naganne i niehonorowe, o czym Llull doskonale wiedział z własnego doświadczenia, wymagało według niego korekty poprzez klarowną wykładnię obowiązków rycerza i wymogów, jakie powinien spełniać. Motywację z kolei miała stanowić wzniosłość urzędu i należny jego przedstawicielom respekt. Drugą troską autora jest ukazanie, że zapewnienie porządku w państwie możliwe jest tylko dzięki harmonijnej symbiozie głównych struktur społecznych – panowie feudalni, rycerstwo i duchowieństwo powinni wspierać się nawzajem i działać zgodnie dla dobra ludu, który z kolei winien im jest szacunek i posłuszeństwo.

⁶⁸ *Libro del orden de caballería* 7.1-5, s. 69-70.

⁶⁹ *Libro del orden de caballería* 7.7-8, s. 71. Według *Siete Partidas* niegodny rycerz powinien być wykluczony ze stanu rycerskiego, co stanowi dla niego największą możliwą degradację. W zależności od rodzaju popełnionego wykroczenia, może nastąpić jedynie wykluczenie (jeśli np. rycerz sprzedał lub przegrał swojego konia czy zbroję, albo oddał je w zastaw w karczmie, albo ukradł coś innemu rycerzowi, albo zaangażował się w jakiś nieczyny proceder celem zdobycia pieniędzy) lub też wykluczenie poprzedzające karę śmierci (w przypadku ucieczki z pola bitwy, pozostawienia suwerena na łasce nieprzyjaciela, nieuwolnienie go z niewoli, jeśli istniała taka możliwość, a nawet nieudostępnienia suwerenowi własnego konia, gdy został pozbawiony swego w walce). Procedura wykluczenia ze stanu rycerskiego miała się odbywać w ten sposób, że król rozkazuje giermkowi, aby giermek założył ostrogi takiego rycerza i przepasał się jego mieczem, odcinając nożem pas i paski ostróg. Po tym rycerz przestaje być rycerzem, tracąc wszystkie dotychczasowe prawa i przywileje. Partida II, tytuł XXI, prawo 25, s. 432.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- BERNARD Z CLAIRVAUX, Pochwała nowego rycerstwa, tłum. I. Kowalska-Nawrocka, Zabrze–Tarnowskie Góry: Wydawnictwo Inforteditons 2012.
- Las Siete Partidas, trans. S.P. Scott, ed. R.I. Burns, vol. II: The World of Kings and Warriors, Philadelphia 2000.
- Libro del orden de caballería, w: *Doctor iluminado: obras de Ramón Llull*, Barcelona: Circulo Latino 2005.
- The „Book of Chivalry” of Geoffroi de Charny, Text, Context and Translation, ed. by R.W. Kaeuper and E. Kennedy, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1996.
- Ramon LLULL, The Book of the Order of Chivalry, Translated by N. Fallows, Woodbridge: Scribner 2013.

LITERATURA

- BARBER R.W., The Knight and Chivalry, Woodbridge: Scribner 1995.
- BARBER R., Rycerze i rycerskość, tłum. J. Kozłowski, Warszawa: Bellona 2003.
- BARBER R., The Reign of Chivalry, New York: St. Martin’s Press 2005.
- BOYSEL N.A., Bernard of Clairvaux and the Knights Templar: The New Knighthood as a Solution to Violence in Christianity, Akron: University of Akron 2009.
- JOHNSTON M., Literacy, Spiritual Allegory and Power: Llull’s Libre de l’orde de cavalleria, „Catalan Review” (Barcelona) 4(1990), Núm. 1-2, s. 357-376.
- JOSSEAND Ph., Eglise et pouvoir dans la Péninsule ibérique: les ordres militaires dans le royaume de Castille, 1252-1369, Madrid: Casa de Velázquez 2004.
- HRYSZKO R., Działalność Rajmunda Llulla w Afryce Północnej (XIII i XIV wiek). Początki dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego, „Nurt SVD” 2 (2015), s. 56-85.
- KAEUPER R., Chivalry and Violence in Medieval Europe, Oxford: Oxford University Press 1999.
- KEEN M., Chivalry, New Haven: Yale University Press 1984.
- KEEN M., Rycerstwo, przeł. A. Bugaj, Warszawa: PIW 2014.
- KOMARNICKI K.F., Etos mnicha wojownika w kontekście teologii wojny na podstawie Reguły Templariuszy i Pochwały Nowego Rycerstwa św. Bernarda z Clairvaux, „Rocznik Teologii Katolickiej” 12(2), 2013, s. 197-218.
- MICHALSKI B., Ramon Llull i klasztor Miramar, „Perspectiva – Studia Teologiczno-Historyczne” 15(2016), nr 1 (28), s. 187-198.
- MIOTK A., Rajmund Lull jako prekursor metody dialogu w misyjnej działalności kościoła katolickiego w średniowieczu, „Studia Warmińskie” 41-42(2004-2005), s. 97-112.
- PETERS E., The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Material, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1971.
- PIÑA HOMS R., Alfonso el Sabio y Ramón Llull: su concepción de la justicia y del orden social, Palma de Mallorca: UP 1984.
- PRESTAGE E., Chivalry, New York: AMS Press 2013.
- SANCHIS GUARNER M., L’ideal cavalleresc definit per Ramon Llull, „Estudios Lulianos” 2(1958), fasc. 1, s. 37-62.
- TAYLOR C., Chivalry and the Ideals of Knighthood in France During the Hundred Years War, Cambridge: University of Cambridge 2013.
- TEMPLE HOUSE R., L’Ordene de Chevalerie, an old French Poem, Chicago: University of Chicago Libraries 1918.

IDEAŁ ETOSU RYCERZA W *LIBRO DEL ORDEN DE CABALLERIA*
RAMONA LLULLA

Streszczenie

Artykuł jest przybliżeniem postaci Ramona Llulla (1232-1316), katalońskiego tercjarza franciszkańskiego. Autor poddaje analizie jego dzieło *Libro del orden de caballería* (powstałe między rokiem 1274 a 1276). Ukazuje proces tworzenia i stopniowego rozwoju ideałów życia rycerza, zwany etosem rycerskim. Głównym powodem kształtowania ideałów rycerskich było zaangażowanie się rycerstwa Europy Zachodniej w walkę z niewiernymi w Ziemi Świętej i rekonkwista. Llull, podobnie jak inni średniowieczni autorzy piszący o rycerstwie, wypukła bardziej aspekt moralny niż militarny. Troska o kondycję duchową rycerza, zdaniem hiszpańskiego teologa, wysuwa się na pierwszy plan, ponieważ rzutuje ona na funkcjonowanie całego stanu rycerskiego.

Słowa kluczowe: Ramon Llull; średniowiecze; etos rycerski; twórczość i literatura średniowieczna.

THE IDEAL OF THE CHIVALRIC ETHOS IN *LIBRO DEL ORDEN DE CABALLERIA*
OF RAMON LLULL

Summary

The article presents the figure of Ramon Llull (1232-1316), a Catalan theologian, philosopher and a Secular Franciscan. It also aims at the analysis of his work *Libro del orden de caballería* (created between 1274 and 1276). The article describes the process of creation and gradual development of the knight ideals, which are also called the chivalric ethos. The main reason behind the creation of the knight ideals was the involvement of the chivalry from Western Europe in the fight with the infidels in the Holy Land and the Reconquista. Llull, similarly to other medieval authors who write about the chivalry, underlines the moral aspect rather than the military one. According to the Spanish theologian, the concern about the spiritual condition of a knight comes to the fore, because it has an effect on the functioning of the entire knighthood.

Key words: Ramon Llull; middle ages; chivalric ethos; medieval creativity and literature.